
Selena Vitezović

Alatke od kosti i roga sa lokaliteta Petnica – naselje ispred Male pećine

Obrađena je serija koštanih alatki sa lokaliteta Petnica – naselje ispred Male pećine. Urađena je analiza distribucije materijala na lokalitetu i utvrđeni najzastupljeniji tipovi alatki i vrste životinja čije su kosti ili rogovi najčešće korišćeni. Na osnovu dobijenih rezultata moguće je, bar delimično, rekonstruisati način života stanovnika Petnice i izgled naselja.

Lokalitet Petnica – naselje ispred Male pećine

Lokalitet Petnica – naselje ispred Male pećine istraživano je od 1980–91 (s prekidima 1987 i 1990), i 1997 godine. Iskopano je jedanaest sondi različite površine i do različite dubine. Pritom je utvrđeno šest horizonata (Starović 1992):

- Petnica 1 – Vinča B
- Petnica 2 – Vinča C
- Petnica 3 – Vinča D
- Petnica 4 – starije gvozdeno doba (Bosutska kultura)
- Petnica 5 – razvijeni eneolit (Badensko-kostolačka kultura)
- Petnica 6 – nekropola iz kasnorimskog perioda (IV vek n.e.)

Ukupna serija alatki od kosti i roga s lokaliteta Petnica iznosi oko 280 komada. Od toga je oko 180 definisanih alatki, dok su ostalo polufabrikati, ili toliko fragmentovani komadi, da se o njihovom obliku i funkciji može samo nagađati.

Materijal

Kost je u praistoriji dosta korišćena kao sirovina zbog svojih fizičkih svojstava (čvrstina, izdržljivost), kao i zbog toga što se može koristiti uz minimalnu dodatnu obradu. Do kostiju se dolazilo na dva načina – od skeleta ubijene životinje, ili od nađenog skeleta uginule životinje. Isto tako, rogovi su mogli biti skinuti sa skeleta ubijenih ili pronađenih uginulih

*Selena Vitezović
(1978), Beograd,
Vuka Karadžića 2,
student III godine
arheologije na
Filozofskom fakultetu
u Beogradu*

*MENTOR:
Andrej Starović,
arheolog
(Istraživačka stanica
Petnica)*

životinja, a mogli su biti i pokupljeni otpali rogovi. Međutim, teško je pouzdano utvrditi koji je način kada korišćen (Bačkalov 1979).

Delovi skeleta koji su korišćeni

Kosti glave

Od *rogova* su uglavnom korišćeni segmenti stabla i parošci. Pronađena je u Petnici samo jedna alatka od *zuba*, u halštatskom horizontu. U pitanju je sečivo od zuba svinje (verovatno domaće), s perforacijom. Ostali delovi glave nisu korišćeni.

Kosti tela

Najčešće korišćene kosti tela su *rebra* i *kosti prednjih i zadnjih udova*. Od kostiju prednjih udova korišćeni su *ulna*, *radius*, *metacarpus* i *phalanges*, a od kostiju zadnjih udova *tibia* i *metatarsus*.

Tabela 1. Raspored materijala po horizontima

Deo skelleta	Horizont				
	Petnica 1	Petnica 2	Petnica 3	Petnica 4	Petnica 5
rogovi	9	9	18	9	8
kosti	54	15	41	19	9

Tabela 2. Zastupljenost pojedinih delova skeleta prema vrstama životinja

Horizont	Životinja	Duge kosti	Rebra	Rogovi
Neolit	krupni sisari	35	16	0
	srednji sisari	35	3	0
	sitni sisari	2	0	0
	<i>Cervus elaphus</i>	7	0	37
	<i>Capreolus capreolus</i>	12	0	2
	<i>Ovis/Capra</i>	2	0	0
	<i>Sus scrofa</i>	2	0	0
Eneolit	krupni sisari	6	3	0
	srednji sisari	11	0	0
	neutvrđeno	1	0	0
	<i>Cervus elaphus</i>	0	0	10
Halštat	krupni sisari	4	0	0
	srednji sisari	5	0	0
	<i>Sus scrofa</i> (dom?)	0	1	0
	<i>Cervus elaphus</i>	0	0	8

Obrada kostiju

Tragovi na kostima ili rogovima koje je uzrokovao čovek mogu se podeliti na:

- 1) tragove sečenja životinjskog trupa,
- 2) tragove obrade i
- 3) tragove upotrebe.

Operacije obrade kostiju i rogova uočene na petničkoj seriji alatki su:

- 1) sečenje
- 2) cepanje
- 3) glačanje – koje može biti slabije ili jače izraženo (priglačane do jako uglačanih alatki)
- 4) poliranje
- 5) bušenje (uglavnom kod kompozitnih alatki)
- 6) perforisanje.

Pronađena su i dva polufabrikata, izrađena od jelenjeg roga, koji takođe doprinose rekonstruisanju proizvodnog procesa. Od tragova upotrebe, najuočljiviji su izlizanost (fosilizacija) i sitni urezi, kao posledica oštećenja.

Vrste alatki

Prilikom obrade alatki od kostiju i rogova s lokaliteta Petnica, korišćena je tipološka sistematizacija predmeta od kostiju i rogova koju je dao A. Bačkalov (1979). On je kao osnovni princip uzeo vezu između oblika i funkcije, i podelio predmete od kostiju i rogova na tri porodice – (1) oštri, (2) tupi, i (3) predmeti posebne namene. Unutar porodica je izvršena dalja podela na grupe: predmeti za bušenje, sečenje, glačanje, udaranje, zatim nakit, oblici nepoznate funkcije, i oblici posebne namene. Grupe su dalje raščlanjene na 20 primarnih tipova. Ovakva tipološka sistematizacija prilagođena je petničkoj seriji alatki, utoliko pre što se sistematizacija A. Bačkalova odnosi na preneolit i neolit, dok lokalitet u Petnici sadrži, pored neolitskog, i eneolitski i halštatski horizont. Tako u Petnici nema pijuka, projektila, udica, sekira, strugača, maljeva i batina.

Tipološka sistematizacija alatki od kosti i roga za lokalitet Petnica izgledala bi ovako:

- I predmeti za bušenje
 - šila
 - šila–probojci
 - probojci
 - igle
 - svrdla
 - bodeži

- sadilice
- harpuni
- ralo
- II predmeti za sečenje
- motike
- satare
- satara–čekić
- sečiva
- III predmeti za glačanje
- spatule
- IV predmeti za udaranje
- udarači
- retušeri
- V predmeti posebne namene
- kompozitne alatke
- radne površine.

Tabela 3. Zastupljenost alatki po horizontima

Tip alatke	Horizont				
	Petnica 1	Petnica 2	Petnica 3	Eneolit	Halštat
šila	24	20	19	2	2
šila–probojci	2	1	3	3	0
probojci	1	2	3	2	0
igle	4	0	2	0	0
svrdla	3	0	2	0	2
bodeži	1	0	0	1	0
sadilice	0	1	1	0	1
harpuni	0	0	1	0	0
ralo	0	0	0	0	1
motike	0	1	1	1	1
sečiva	0	0	0	0	1
spatule	8	5	5	6	0
retušeri	4	3	9	2	1
kompozit. alatke	3	0	6	1	2
radne površine	0	1	1	1	1
? šila–probojci	26	4	8	10	4
? spatule	0	0	2	2	1
polufabrikati	0	0	0	1	0

Šila su najčešća vrsta alatki na lokalitetu Petnica. Javljaju se u najvećem broju, na gotovo celoj površini, i u svim horizontima. To je verovatno zato što je to alat s višestrukim funkcijama – služi za probijanje

raznih mekih materijala (tkanine, koža), za ukrašavanje keramičkih predmeta, itd. (T I: 2-5; T II: 2-7). Veća šila su mogla služiti i kao oružje – kao bodeži ili kao vrhovi kopalja (T I: 1; T II: 1).

Probojci su kratki šiljci, i korišćeni su kao klinovi, za rascepljivanje rogova i dugih kostiju, a verovatno i drveta (T III: 2). *Šila-probojci* su one alatke koje su u morfološkom smislu prelaz između pravih šila i pravih probojaca (T III: 1). I šila i šila-probojci se javljaju u sva tri neolitska horizonta, i u eneolitu, dok halštatskom horizontu dosad nijedan nije pronađen.

Igle se javljaju u horizontima Petnica 1 i Petnica 3 (T III: 3-6). Sve su izrađene veoma pažljivo, glačane su ili čak polirane. Kao posebno interesantan nalaz treba pomenuti iglu od ribljeg rebra, poliranu i s perforacijom, iz horizonta Petnica 1 – u sondi 7 (T III: 4).

Svrdla su korišćena za bušenje kostiju ili kamena. Javljaju se u malom broju, ali u svim horizontima (T IV: 1-2). Ista je situacija i s bodežima, koji su mogli služiti i kao oružje, i kao alatka – za vađenje krtolastog korenja iz zemlje (T IV: 3-4).

Sadilice su alatke izrađivane od jelenjeg roga, za koje se pretpostavlja da su služile u poljoprivredi, za sađenje, ili, možda, vađenje korenja iz zemlje. Na petničkom lokalitetu je pronađeno sedam ovakvih sadilica (T V: 1-2), a od toga su tri sigurno hronološki opredeljene – dve u neolitski (Petnica 2 i 3), i jedna u halštatski (Petnica 5) horizont. Preostale četiri potiču iz sonde 5, za koju ne postoje precizni stratigrafski podaci.

Harpuni na petničkom lokalitetu ne postoje, izuzev jedne alatke za koju se pretpostavlja da je harpun, i koja je datovana u horizont Petnica 3 (T IV: 5). Ovo, kao i potpuno odsustvo udica u neolitskom horizontu, koje su inače česte u samoj Vinči, moglo bi ukazivati na to da je u ekonomici neolitskih stanovnika Petnice ribolov igrao vrlo malu ili nikakvu ulogu

Ralo je pronađeno samo jedno. Izrađeno je od stabla jelenjeg roga s paroščima. Verovatno pripada halštatskom horizontu.

Motike su izrađivane od jelenjeg roga, i zastupljene su u svim horizontima, izuzev Vinče B. Motike se mogu funkcionalno podeliti na one koje su služile za vađenje krtolastog korenja iz zemlje, i na one koje su služile u obradi zemljišta.

Na lokalitetu Petnica su pronađene dve *satara* – jedna prava satara, i jedna satara-čekić. Međutim, podaci o njihovom arheološkom kontekstu su nepotpuni, te ih nije moguće precizno opredeliti u neki od horizonata.

Sečiva su pronađena dva. Jedno je od kosti, ali nije pouzdano utvrđena vrsta kosti, niti od koje je životinje. Ovo sečivo je uglačano, sa tragovima upotrebe. Pronađeno je u sondi 9, verovatno u halštatskom ili eneolitskom horizontu. Drugo pronađeno sečivo je ujedno i jedina alatka izrađena od zuba na petničkom lokalitetu. U pitanju je zub svinje, verovatno domaće, uglačan i perforisan, ali bez tragova upotrebe, te je

stoga moguće pretpostaviti da je to sečivo bilo predviđeno za ukras, a ne za korišćenje T V: 3).

Spatule se mogu podeliti u dve grupe – na prave kašike (kuhinjski pribor) (T VI: 1), i na spatule koje su korišćene za nanošenje ili mešanje boje, ili kao glačalice za obradu kože, keramike, itd. (T VI: 2). Ima ih dosta u neolitskom horizontu (osam u sloju Petnica 1 i po pet u slojevima Petnica 2 i 3), nekoliko u eneolitu – Petnica 4 (6 primeraka), dok u halštatskom (Petnica 5) horizontu nisu pronađene.

Retušeri su vrsta udarača za koje je pretpostavljeno da su služili za retuširanje kremenih alatki. Na lokalitetu Petnica su nađeni u većem broju, i to u svim horizontima (T V: 4-7).

Kompozitne alatke su pronađene u svim horizontima, izuzev u sloju Petnica 2. One su verovatno služile kao držalja u koju je uglavljivana alatka od drugog materijala, najverovatnije kamena (T VI: 3-5).

Pronađene su i četiri *radne površine* (T VII: 1-2).

Takođe, treba pomenuti i dva polufabrikata. Jedan je polufabrikat kompozitne alatke od jelenjeg roga, bez preciznijih stratigrafskih podataka. Drugi je isto izrađen od jelenjeg roga, ima tragove sečenja i početak perforacije. Pronađen je u sondi 10, i datovan je u horizont Petnica 5.

Prostorna distribucija

Podaci o prostornoj distribuciji nisu potpuni, zbog nedostatka preciznih stratigrafskih podataka, pogotovo za sonde 2 i 5. Pa ipak, može se uočiti da je najveći broj alatki pronađen u sondama 7 i 8, a najmanji u sondama 2 i 4. Neolitske alatke postoje svuda (ne računajući sonde 2 i 5), dok su eneolitske i halštatske pronalazene na nešto užem prostoru. Eneolitske alatke su prisutne u sondama 8, 9 i 10, a halštatske u sondama 1, 2, 3, 4, 6 i 10.

Tabela 4. Prostorna distribucija alatki po horizontima

Sonda	Horizont				
	Petnica 1	Petnica 2	Petnica 3	Petnica 4	Petnica 5
1	0	2	10	0	2
3	6	0	0	0	2
4	4	1	0	0	1
6	0	3	4	0	3
7	16	3	6	0	0
8	20	4	6	1	0
9	0	2	6	6	0
10	1	6	13	8	2
11	3	2	7	0	0

Zaključak

Na lokalitetu Petnica – naselje ispred Male pećine zastupljen je veliki broj raznovrsnih alatki. U pitanju su uglavnom alatke koje se svakodnevno koriste u domaćinstvu – šila, spatule, itd., ali i poljoprivredne alatke, npr. motike ili rala. U najvećem procentu su izrađivane od dugih kostiju ili rebara krupnih ili srednjih sisara, ili od rogova jelena. Veliki broj alatki izrađenih od rogova, ali i kostiju jelena, ukazuje na značajnu ulogu lova u ekonomici stanovnika Petnice, i to ne samo u neolitu, već, vrlo verovatno, i u eneolitu i halštatu. Alatke su pronalazene na celoj površini dosada otkopanog lokaliteta. Upporedna analiza distribucije koštanih alatki, keramike, i kremenih i kamenih alatki mogla bi ukazati na to gde su se prostirale granice kuće, pozicija kuhinje u okviru kuće, eventualno postojanje radionica, etc. Međutim, analiza samo distribucije koštanih alatki ne može jasno da ukaže na to koji je bio položaj pojedinih objekata na lokalitetu.

Literatura

- Bačkalov, A. 1979. *Predmeti od kosti i roga u predneolitu i neolitu Srbije*. Beograd: Savez arheoloških društava Jugoslavije.
- Lyneis, M. 1988. Antler and bone artifacts from Divostin. U *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*, (ur. A. McPherron i D. Srejović). Pittsburgh: University of Pittsburgh.
- Srejović, D., Jovanović, B. 1958-59. Oruđe i oružje od kosti i nakit iz Vinče. *Starinar*, IX-X: 181-190.
- Starović, A. 1992. Petnica i neolit gornje Kolubare. nepublikovani diplomski rad. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Selena Vitezović

Bone and Antler Tools from the Site at Petnica

The site at Petnica – *Naselje ispred Male Pećine* has six cultural horizons: Petnica 1, 2 and 3 – Neolithic (Vinča culture, phases Vinča B, C, and D), Petnica 4 – Chalcolithic Baden-Kostolac culture, Petnica 5 – Early Iron Age Bosut culture and, Petnica 6 – Late Roman cemetery. Antler and bone tools have been discovered found in every horizon (except in Petnica 6 cemetery).

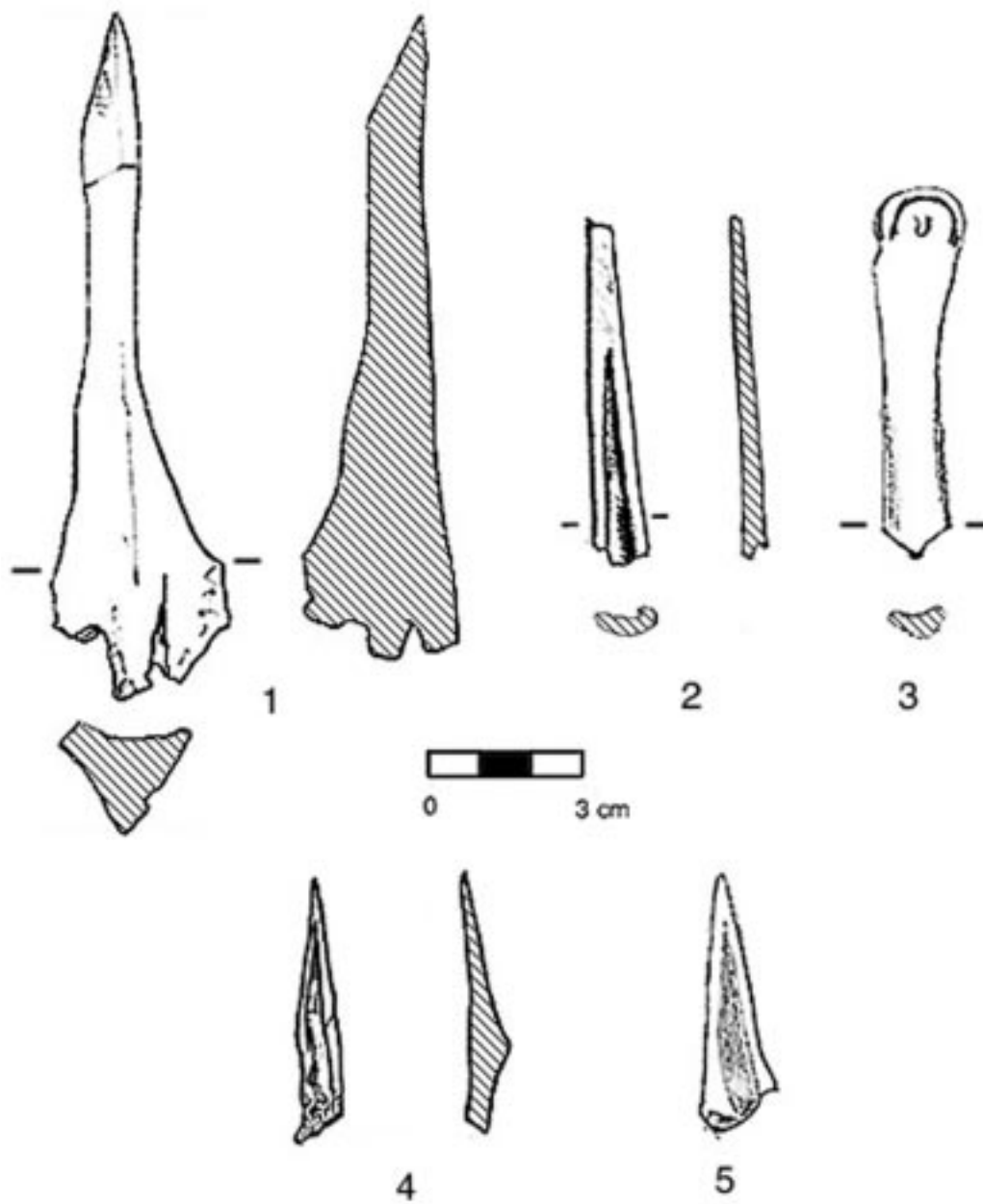
Material used for making tools were mostly long bones and ribs of large and medium mammals, as well as antlers belonging to *Cervus*

elaphus and, in less number – to *Capreolus capreolus*. There is only one item made from tooth, probably of domesticated pig (a blade with no signs of usage as a tool, than a kind of jewelry). Large number of those animals were cattle and raindeer, which means that the big game was very important in the economics of all habitants of this site.

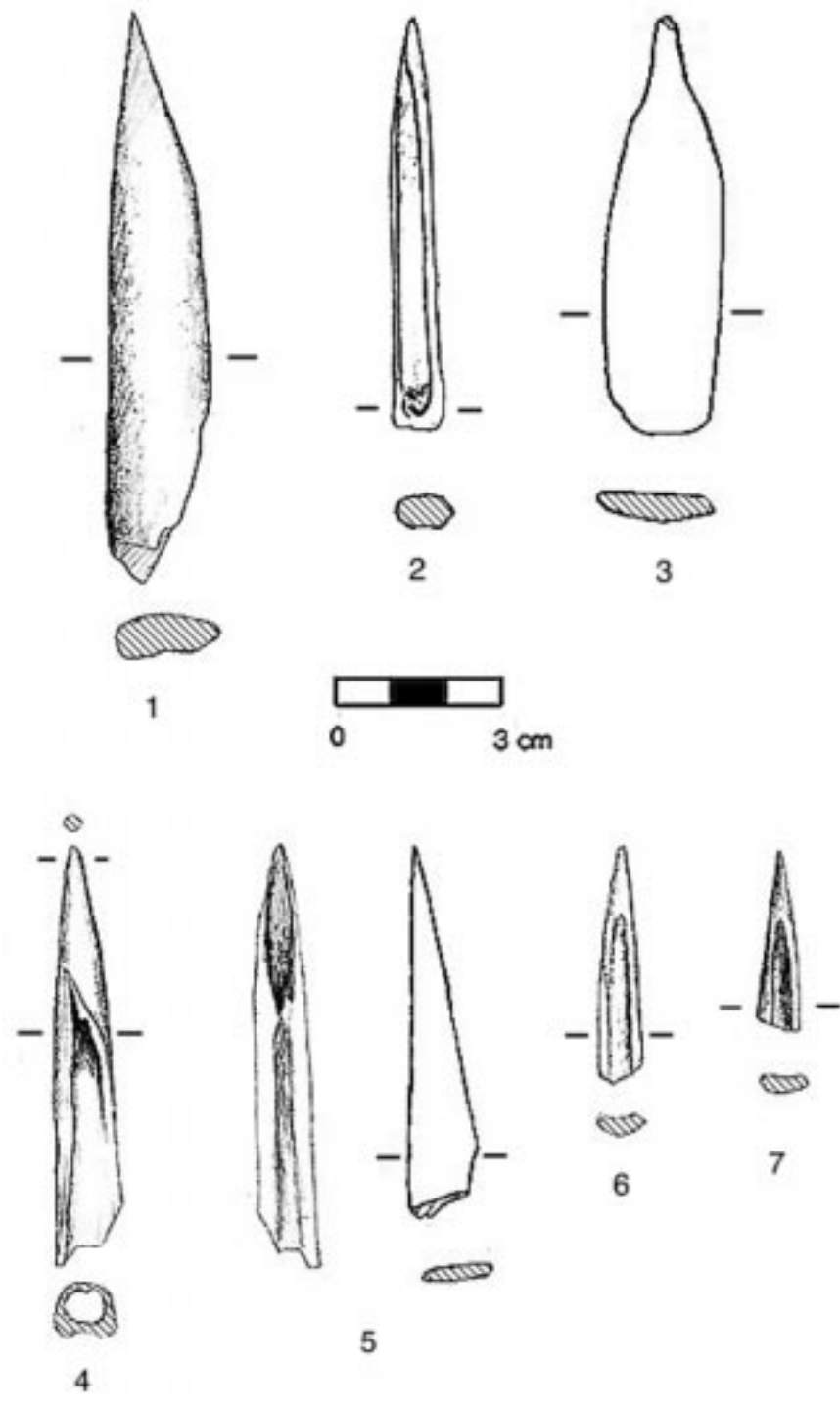
The most common tools are awls, in every horizon, and, in less number, needles, punchers, awls–punchers, spatulaes, perforators, drills, daggers, and hoes. Especially perfect specimen is a Neolithic needle, perforated and polished, made from fish rib. There is no particular difference in tool kit between cultural horizons, meaning that prehistoric groups had been using same sources, and that they had similar economic basis – agriculture, cattle herding and big game.

Distribution analysis did not give positive results because of lack of precise excavation data. Otherwise, a comparative distribution analysis of pottery, architectural structures, as well as the flint and bone tools may give some answers about the nature of the site – internal organization and size of the houses, workshops, kitchens etc.

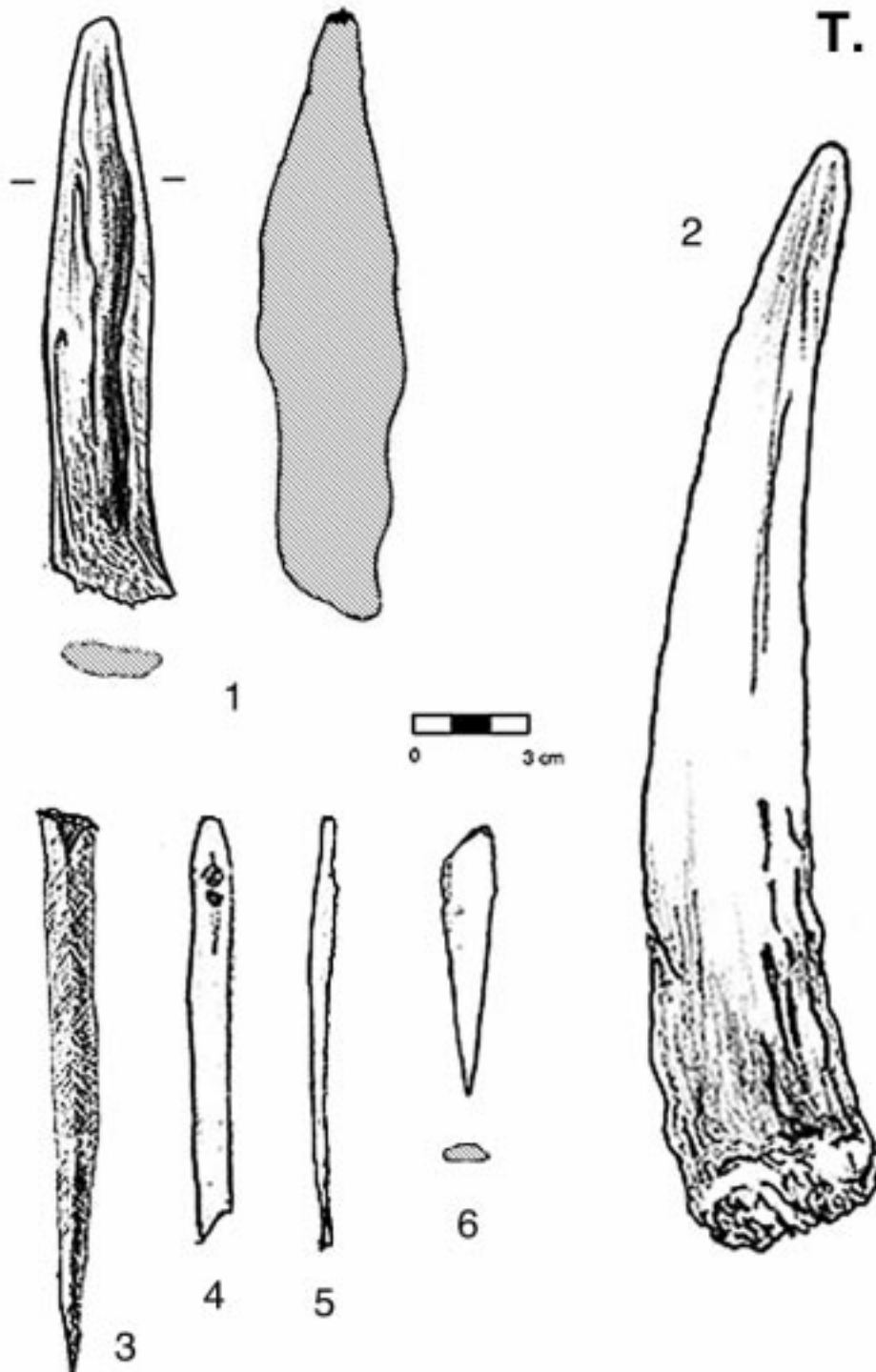
T. I

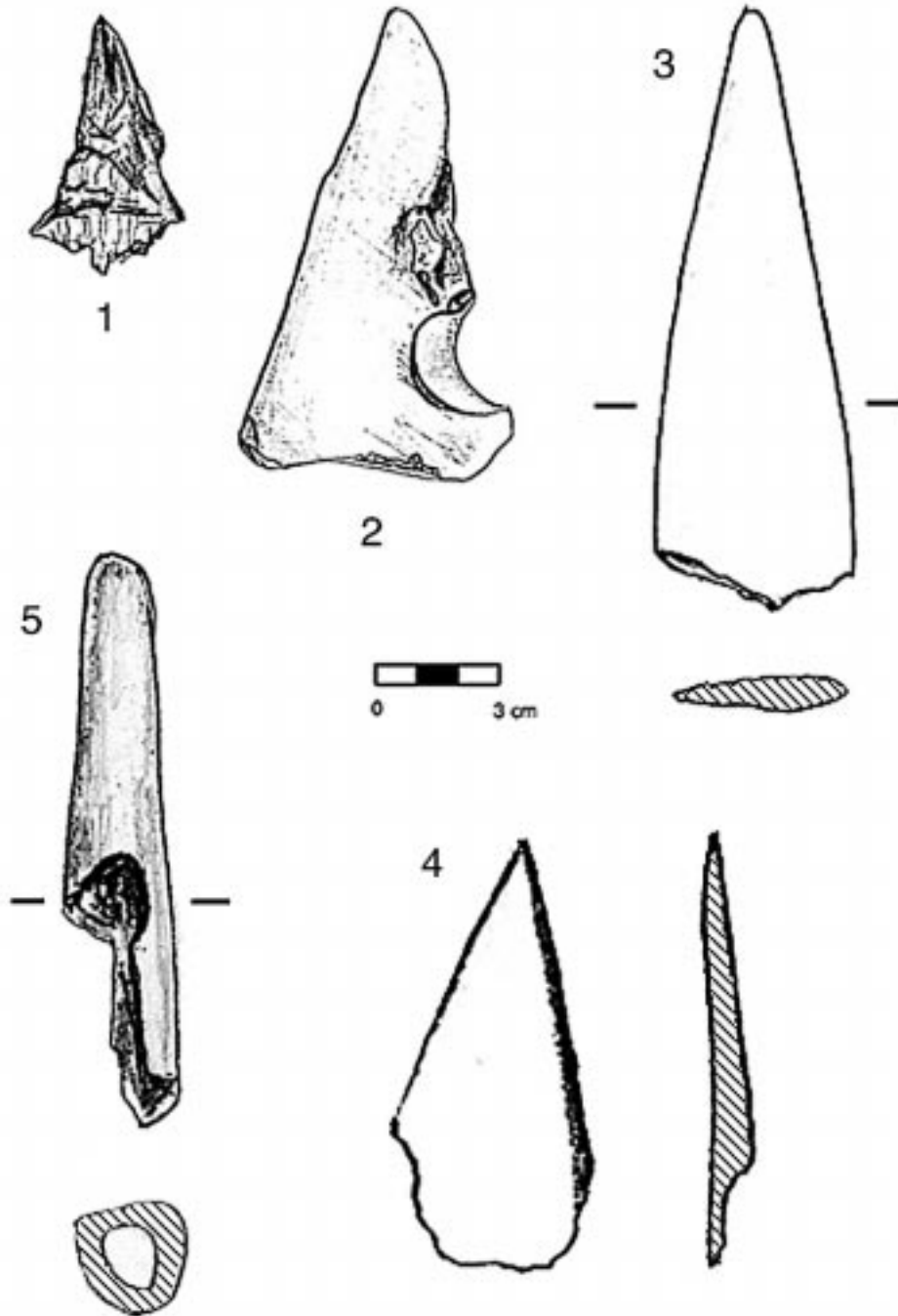
T. II

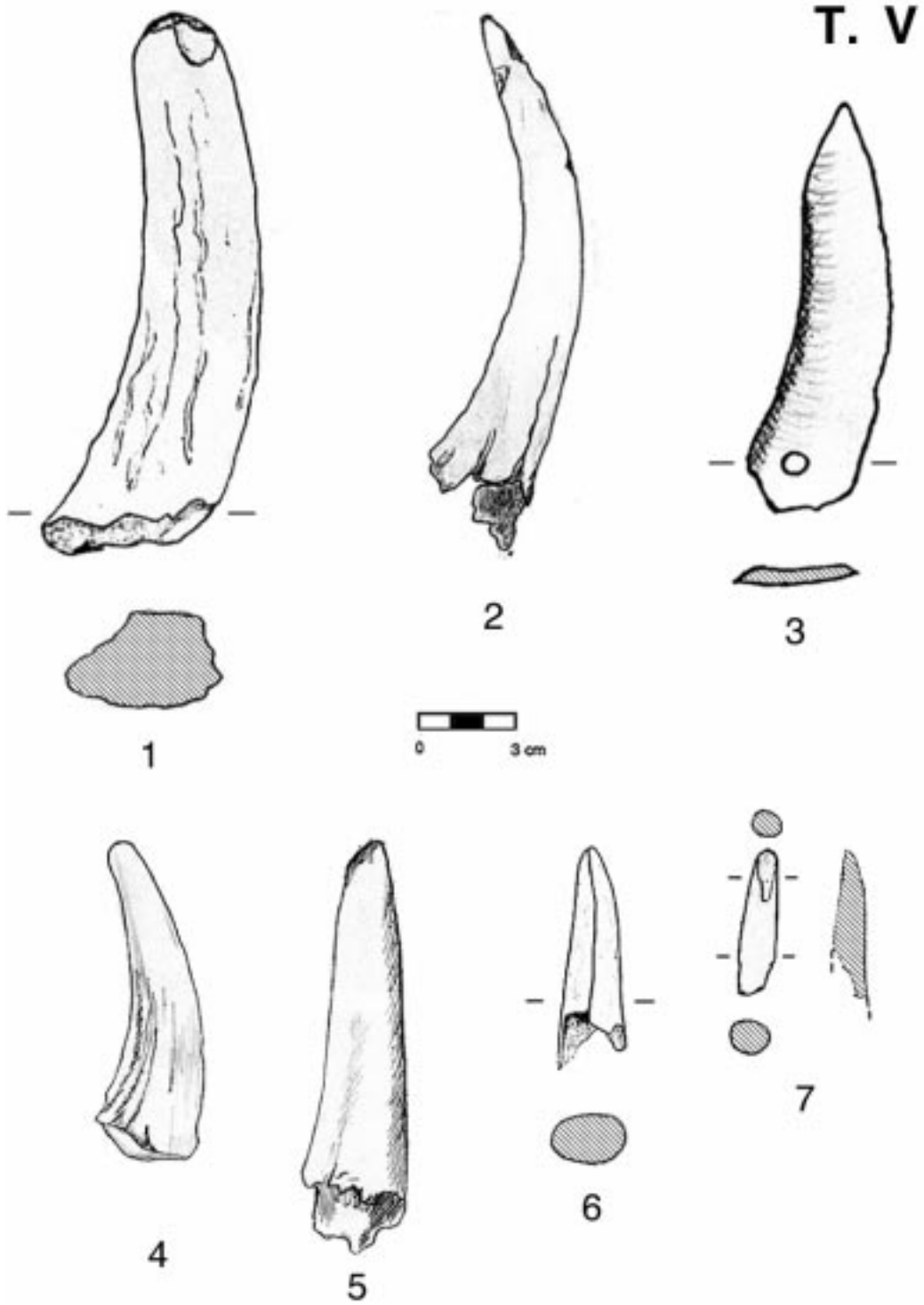

T. III

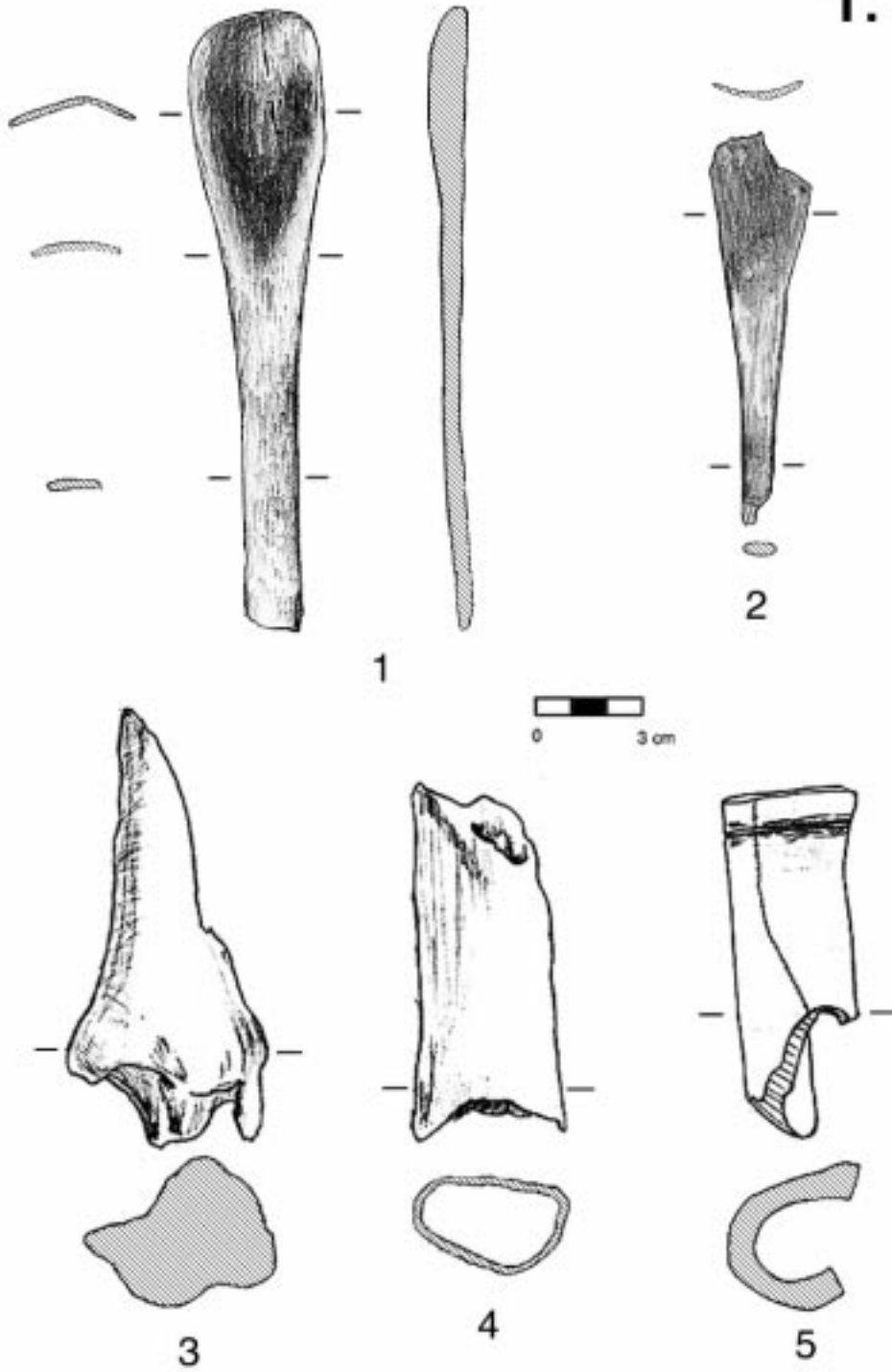

T. IV

T. VI

T. VII

